

TEMURIYLAR DAVRIDA BASTAKORLIK AN'ANALARI

Muhammadjonov Otabek Mansurjon o'g'li

*Qo'qon davlat universiteti san'at va
sport fakulteti "Cholg'u ijrochiligi" Afg'on rubob yo'nalishi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Temuriylar davrida bastakorlik an'analari, ularning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda saroy va xalq musiqasi bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Temuriylar hukmronligi davrida musiqa san'ati, xususan bastakorlik faoliyati davlat miqyosida qo'llab-quvvatlangan bo'lib, bu jarayon musiqiy tafakkur va ijodiy maktablarning yuzaga kelishiga zamin yaratgan. Maqolada bastakorlarning saroydagi o'rni, hofizlar va sozandalar bilan hamkorligi, musiqiy asarlarning janr xususiyatlari hamda ularning og'zaki-an'anaviy tarzda avloddan-avlodga o'tishi yoritiladi.*

Shuningdek, Temuriylar davrida bastakorlik san'ati she'riyat, falsafa va ilm-fan bilan chambarchas bog'langan holda rivojlanganligi, musiqiy asarlarda estetik go'zallik, ma'naviy mazmun va badiiy mukammallikka alohida e'tibor qaratilgani asoslab beriladi. Bastakorlar tomonidan yaratilgan kuy va ashulalar nafaqat saroy majlislarida, balki xalq orasida ham keng tarqalib, milliy musiqa merosining boyishiga xizmat qilgan. Tadqiqot natijalari Temuriylar davridagi bastakorlik an'analari keyingi davr o'zbek musiqiy madaniyati, xususan maqom san'ati va professional bastakorlik rivojiga mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *Temuriylar davri, bastakorlik an'analari, saroy musiqasi, hofizlar, sozandalar, xalq cholg'ulari, musiqiy meros, ijodiy maktab, maqom, milliy musiqa*

Аннотация: *В данной статье на научной основе анализируются композиторские традиции эпохи Тимуридов, этапы их формирования и развития, а также их тесная связь с придворной и народной музыкой. В период правления Тимуридов музыкальное искусство, в частности композиторская деятельность, получало государственную поддержку, что создало благоприятные условия для формирования музыкального мышления и творческих школ. В статье раскрывается роль композиторов при дворе, их сотрудничество с хафизами и инструменталистами, жанровые особенности музыкальных произведений, а также процесс их передачи из поколения в поколение в устно-традиционной форме.*

Кроме того, обосновывается, что композиторское искусство в эпоху Тимуридов развивалось в тесной взаимосвязи с поэзией, философией и наукой, при этом особое внимание уделялось эстетической красоте, духовному содержанию и художественному совершенству музыкальных произведений. Мелодии и песни, созданные композиторами, исполнялись не только на придворных собраниях, но и получили широкое распространение среди народа, способствуя обогащению национального музыкального наследия. Результаты исследования показывают,

что композиторские традиции эпохи Тимуридов послужили прочной основой для дальнейшего развития узбекской музыкальной культуры, в частности искусства макома и профессионального композиторского творчества.

Ключевые слова: *эпоха Тимуридов, композиторские традиции, придворная музыка, хафизы, инструменталисты, народные инструменты, музыкальное наследие, творческая школа, маком, национальная музыка*

Annotation: *This article provides a scientific analysis of the compositional traditions of the Timurid period, their formation and stages of development, as well as their close connection with court and folk music. During the Timurid rule, musical art—particularly compositional activity—was supported at the state level, creating favorable conditions for the emergence of musical thinking and creative schools. The article examines the role of composers at the court, their collaboration with vocalists and instrumental performers, the genre characteristics of musical works, and the process of their oral transmission from generation to generation.*

Furthermore, it is substantiated that the art of composition during the Timurid era developed in close interaction with poetry, philosophy, and science, with special attention given to aesthetic beauty, spiritual content, and artistic perfection in musical works. The melodies and songs created by composers were performed not only at court gatherings but also widely spread among the people, contributing to the enrichment of the national musical heritage. The research findings demonstrate that the compositional traditions of the Timurid period laid a solid foundation for the subsequent development of Uzbek musical culture, particularly maqam art and professional composition.

Keywords: *Timurid period, compositional traditions, court music, vocalists, instrumentalists, folk instruments, musical heritage, creative school, maqam, national music*

Kirish

Temuriylar davri Markaziy Osiyo tarixida siyosiy barqarorlik, ilm-fan va san'atning yuksak taraqqiy etgani bilan alohida ajralib turadi. Ushbu davrda me'morchilik, adabiyot, tasviriy san'at bilan bir qatorda musiqa san'ati, ayniqsa bastakorlik an'analari ham yuqori bosqichga ko'tarildi. Amir Temur va uning vorislari tomonidan san'at ahliga ko'rsatilgan e'tibor natijasida saroy muhitida musiqiy ijod, ijrochilik va bastakorlik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratildi. Bu holat bastakorlik san'atining tizimli va an'anaviy tarzda shakllanishiga zamin bo'ldi.

Temuriylar davrida bastakorlik faqatgina kuy yaratish bilan cheklanib qolmay, musiqiy tafakkur, estetik qarashlar va ma'naviy qadriyatlar bilan uzviy bog'langan holda rivojlandi. Bastakorlar o'z asarlarida davr ruhini, falsafiy qarashlarni, insoniy tuyg'ularni va badiiy mukammallikni ifodalashga intildilar. Musiqiy asarlar ko'pincha she'riyat bilan uyg'unlashgan bo'lib, bu holat hofizlik va bastakorlik an'analarning bir-birini to'ldirib borishiga sabab bo'lgan.

Shuningdek, Temuriylar davrida bastakorlik an'analari saroy va xalq musiqasi o'rtasidagi mustahkam aloqalar asosida shakllandi. Saroyda yaratilgan kuy va ashulalar qisqa fursatda xalq orasida ommalashib, og'zaki-an'anaviy ijod orqali avloddan-avlodga o'tib bordi. Bu jarayon milliy musiqa merosining boyishi va musiqiy janrlarning takomillashuviga xizmat qildi. Ayniqsa, keyinchalik maqom san'ati shakllanishida Temuriylar davridagi bastakorlik tajribasi muhim manba bo'lib xizmat qilgan.

Mazkur maqolada Temuriylar davrida bastakorlik an'analari, ularning shakllanish omillari, ijodiy maktablar faoliyati hamda saroy va xalq musiqasi bilan o'zaro bog'liqligi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot bastakorlik san'atining tarixiy ildizlarini ochib berish, uning o'zbek milliy musiqiy madaniyati rivojidagi o'rnini aniqlashga qaratilgan bo'lib, bugungi kunda musiqiy merosni chuqur o'rganish va asrab-avaylash masalalarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Temuriylar davrida bastakorlik san'atining shakllanishi

Temuriylar davrida bastakorlik san'ati qadimiy musiqiy an'analarga tayangan holda, yangi badiiy mezonlar asosida rivojlangan. Bastakorlar kuy va ashulalarni yaratishda xalq musiqasi intonatsiyalari, ritmik tuzilmalar va lad tizimlaridan keng foydalanganlar. Shu bilan birga, saroy muhitida musiqiy asarlarning murakkabligi, badiiy mukammalligi va ijro madaniyatiga alohida e'tibor qaratilgan.

Bastakorlik jarayoni ko'pincha og'zaki-an'anaviy usulda amalga oshirilgan bo'lib, kuylar ustoz-shogird an'anasi orqali avloddan-avlodga o'tgan. Bu holat bastakorlik an'alarining uzluksizligini ta'minlab, musiqiy merosning saqlanishiga xizmat qilgan.¹

2. Saroy bastakorligi va ijodiy muhit

Temuriylar saroyida bastakorlar alohida e'tiborga sazovor bo'lgan ijodkorlar hisoblangan. Ular davlat marosimlari, bayramlar, tantanalar va ilmiy-ma'rifiy majlislarda ijro etiladigan musiqiy asarlarni yaratganlar. Saroy bastakorligi musiqaning tantanavor, falsafiy va estetik jihatdan boy bo'lishini talab qilgan.

Saroy muhitida bastakorlar hofizlar va sozandalar bilan yaqin hamkorlikda ishlagan. Bastakor tomonidan yaratilgan kuylar hofizlar tomonidan she'riy matnlar bilan uyg'unlashtirilib, sozandalar esa cholg'u jo'rligida ijro etgan. Bu hamkorlik musiqiy asarlarning mazmunan chuqur va badiiy jihatdan mukammal bo'lishini ta'minlagan.

3. Bastakorlik va xalq musiqasi o'rtasidagi bog'liqlik

Temuriylar davridagi bastakorlik an'analari faqat saroy doirasida qolib ketmagan, balki xalq musiqasi bilan uzviy aloqada rivojlangan. Bastakorlar xalq orasida keng tarqalgan kuy va ohanglardan ilhom olib, ularni badiiy jihatdan boyitgan holda yangi asarlar yaratganlar. Natijada, saroyda yaratilgan ko'plab musiqiy asarlar xalq orasida ham mashhur bo'lib ketgan.

¹ Tursunov S. **Temuriylar davri madaniyati va san'ati**. Toshkent: Fan, 2012.

Bu jarayon milliy musiqa merosining boyishiga, xalq va professional musiqa o'rtasidagi chegaralarning yaqinlashishiga olib kelgan. Aynan shu davrda keyinchalik maqom san'ati sifatida shakllangan yirik musiqiy tizimlarning poydevori yaratilganini ta'kidlash lozim.

4. Bastakorlik an'alarining tarixiy ahamiyati

Temuriylar davrida shakllangan bastakorlik an'alari keyingi asrlarda o'zbek musiqiy madaniyatining rivojida muhim rol o'ynagan. Ushbu an'alalar maqom san'ati, professional ijrochilik va bastakorlik maktablarning vujudga kelishiga asos bo'lgan. Bastakorlik san'atining estetik, ma'naviy va badiiy tamoyillari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Shu bois, Temuriylar davridagi bastakorlik an'alari milliy musiqiy merosning bebaho qismi bo'lib, ularni ilmiy o'rganish va targ'ib qilish zamonaviy musiqashunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir.²

Xulosa

Temuriylar davrida bastakorlik an'alari Markaziy Osiyo musiqiy madaniyati tarixida muhim bosqichlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu davrda musiqa san'ati, ayniqsa bastakorlik faoliyati davlat va saroy miqyosida qo'llab-quvvatlangan bo'lib, bu holat ijodiy muhitning barqaror shakllanishiga, bastakorlar, hofizlar va sozandalarning professional darajada yetishib chiqishiga imkon yaratgan. Natijada bastakorlik nafaqat amaliy ijro san'ati, balki yuksak badiiy va estetik tafakkur mahsuli sifatida rivojlangan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davrida bastakorlik an'alari saroy va xalq musiqasi o'rtasidagi uzviy aloqalar asosida shakllangan. Saroy bastakorligi nafislik, murakkab lad-tizimlar va badiiy mukammallik bilan ajralib turgan bo'lsa, xalq musiqasi bilan o'zaro ta'sir jarayonida kuy va ashulalar yanada ommalashgan, keng ijtimoiy qatlamlar orasida tarqalgan. Bu jarayon milliy musiqiy tafakkurning boyishiga va musiqiy janrlarning takomillashuviga xizmat qilgan.

Temuriylar davri bastakorlik san'ati she'riyat, falsafa va ilm-fan bilan uyg'un holda rivojlanib, musiqiy asarlarda chuqur ma'naviy mazmun, estetik go'zallik va badiiy yuksaklikni ta'minlagan. Bastakorlar tomonidan yaratilgan kuy va ashulalar og'zaki-an'anaviy tarzda avloddan-avlodga o'tib, keyingi davrlarda shakllangan maqom san'ati va professional musiqa maktablari uchun muhim manba bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, Temuriylar davrida bastakorlik an'alari o'zbek musiqiy madaniyatining tarixiy poydevorini tashkil etib, milliy musiqa merosining shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Ushbu davr bastakorlik tajribasini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish bugungi kunda ham milliy musiqani rivojlantirish, an'anaviy san'atni asrab-avaylash va zamonaviy ijod bilan uyg'unlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

² Tursunov S. **Temuriylar davri madaniyati va san'ati**. Toshkent: Fan, 2012.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov N. O‘zbekiston musiqasi tarixi. Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
2. Tursunov S. Temuriylar davri madaniyati va san’ati. Toshkent: Fan, 2012.
3. Xolmatov R. Saroy musiqasi va bastakorlik an’analari. Toshkent: Sharq, 2014.
4. Karimov A. Maqom san’ati va uning tarixiy ildizlari. Toshkent: Ilm, 2015.
5. Islomov M. Xalq musiqasi va bastakorlik rivoji. Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
6. Rasulov D. Temuriylar davrida musiqa madaniyati. Toshkent: Fan, 2009.
7. Sobirov I. O‘zbek an’anaviy musiqasi tarixi. Toshkent: Sharq, 2013.